

תקציר

ואין מָנוֹס לְהִנְצֵל וּמִפְּלֹט / ואין מְבַרַח לְעִיר מְבַצֵּר וּמִקְלָט! שלושה וריאנטים על חידה וסיום

עמוס נוי

המאמר מבוסס על דברים שאמר עמוס נוי, בנו של פרופ' דב נוי, באירוע לזכר אביו באוניברסיטה העברית בדצמבר 2013. זיכרון אישי של הכותב, המתאר גם את תשוקתו של דב נוי לשחמט, מוביל לחידת שחמט מפורסמת שחיבר סם לויד בשנת 1859, חידה שהוא מיקם במרכזו של סיפור מעשה בדוי. באמצעות הווריאציה של דב נוי לסיפור החידה הזו, כפי שזוכר אותה בנו, מאופיין הפולקלור של הפולקלור, שבו האופנים שבהם מבוצע מחקר, נסיבות האיסוף וחומרים פולקלוריים הם הגיבורים של סיפור מעשה השייך למטא-סוגה; מטא-סוגה זו מספרת על עלילותיו של מופע של סוגה אחרת, גם בלי שמופע זה מפורט.

המאמר מצביע על הדמיון התיאורטי שבין כתיבה על שחמט ובין מדרשי האגדה: שתי הסוגות פורסות בפנינו עבר אגדתי לא ליניארי, המכיל מיקרו-נרטיבים מקבילים ולעיתים סותרים, הבונים כרונוטופ ספקולטיבי.

המסגרת הנרטיבית של חידת השחמט שחיבר לויד היא אגדה היסטורית בדויה על קרב בנדר, קרב שבו נשבה מלך שוודיה קרל השנים עשר על ידי העות'מאנים. היחס בין מסגרת זו ובין הרקע ההיסטורי האקטואלי של סיפור המעשה המומצא מאיר את היחס הסמלי שבין פולקלור להיסטוריה, ההופך במקרה זה חרדת מוות וכאוס לחידה מסוגנת היטב תוך שימוש בפולקלור מומצא.

ד"ר עמוס נוי

Amos.noy@gmail.com